

ЗАСТРОЖНИКОВА К. С.,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Академія адвокатури України)

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.26>

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

У статті здійснено системний теоретико-прикладний аналіз особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану. Авторка обґрунтовує актуальність дослідження крізь призму викликів, зумовлених повномасштабною збройною агресією проти України, що суттєво дестабілізувала функціонування системи кримінальної юстиції та оголила її вразливі сегменти. Визначено, що особливий режим не є різновидом класичного особливого порядку, а має самостійний тимчасовий характер, спрямований на забезпечення безперервного функціонування органів досудового розслідування та суду в умовах системної нестабільності.

Звертається увага на нормативні підстави та фактичні умови застосування положень розділу IX¹ КПК України, зокрема, статті 615, яка забезпечує гнучкість правозастосування за наявності об'єктивної неможливості реалізації загального порядку. Особливу увагу присвячено розкриттю змісту поняття «особливий режим» у кримінальному провадженні, його відмінності від процесуальних форм особливого порядку. У дослідженні використано приклади сучасної судової практики, які демонструють реальні виклики і правові підходи до функціонування кримінального провадження у прифронтових та тимчасово окупованих регіонах.

У статті аргументовано доцільність виокремлення норм про особливий режим в окремий розділ КПК України, враховуючи його міждисциплінарну природу, що поєднує кримінальні процесуальні та конституційні компоненти. Зроблено висновок про необхідність формування чіткого дефінітивного визначення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, що забезпечить єдність правозастосування та сприятиме дотриманню стандартів прав людини навіть за умов відповідного правового режиму. Запропоновано концептуальні підходи до удосконалення законодавства у цій сфері, зокрема шляхом нормативної конкретизації умов і підстав допустимих процесуальних відступів.

Ключові слова: воєнний стан, особливий режим, кримінальне провадження, досудове розслідування, судовий розгляд, процесуальні гарантії.

Zastrozhnikova K. S. Special criminal proceedings under martial law: theoretical and practical dimensions

The article presents a systematic theoretical and applied analysis of the special regime of criminal proceedings under martial law. The author justifies the relevance of the study through the lens of challenges caused by the full-scale armed aggression against Ukraine, which has significantly destabilized the functioning of the criminal justice system and exposed its vulnerable segments. It is determined that the special regime does not represent a variation of the classical simplified procedure but has an independent and temporary nature aimed at ensuring

the uninterrupted operation of pre-trial investigation bodies and courts under conditions of systemic instability.

Attention is drawn to the normative grounds and actual conditions for the application of the provisions of Section IX¹ of the CPC of Ukraine, in particular Article 615, which provides for flexibility in law enforcement in cases where it is objectively impossible to implement the general procedure. Particular attention is paid to clarifying the meaning of the concept of “special regime” in criminal proceedings and how it differs from procedural forms of special procedure. The study uses examples from contemporary judicial practice that demonstrate the real challenges and legal approaches to the functioning of criminal proceedings in areas close to the front line and temporarily occupied regions.

The article justifies the expediency of separating the regulations on the special regime into a separate section of the CPC of Ukraine, given its interdisciplinary nature, which combines criminal procedural and constitutional components. It concludes that there is a need to formulate a clear and definitive definition of the special regime of criminal proceedings under martial law, which will ensure uniformity in the application of the law and promote compliance with human rights standards even under the relevant legal regime. Conceptual approaches to improving legislation in this area are proposed, in particular through the normative specification of the conditions and grounds for acceptable procedural deviations.

Key words: *martial law, special regime, criminal proceedings, pre-trial investigation, court proceedings, procedural guarantees.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку української державності виняткової актуальності набуває питання здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду як у контексті забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, так і щодо гарантування та захисту основоположних прав і свобод людини. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала не лише загрозою територіальній цілісності та суверенітету держави, а й виявилася серйозним викликом для інституційної стійкості системи кримінальної юстиції. Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та судів зазнала суттєвої системної дестабілізації, оскільки відбувається під час постійної загрози фізичній безпеці учасників кримінального провадження та в умовах фактичної правової невизначеності. Здійснення кримінального провадження за таких обставин потребує не лише збереження формального функціонування процесуальних механізмів, а й їх гнучкої адаптації до реалій воєнного часу та одночасного забезпечення балансу між публічним інтересом захисту правопорядку та дотриманням основоположних прав та свобод людини.

В Україні ці питання вивчали В. В. Абламська, П. О. Балов, О. О. Гушин, Т. О. Лоскутов, О. С. Малюта, П. В. Овчаренко, Д. О. Пилипенко, С. О. Софієв, А. А. Теслицький, В. М. Трофименко, О. Ю. Хабло, Ю. В. Шинкарьов та ін. Разом з тим дослідження кримінального процесуального законодавства України, літературних джерел, статистичних матеріалів, слідчо-судової практики дозволяє стверджувати, що сучасний етап вирішення вищезазначених проблем вимагає якісно нових підходів щодо їх розуміння.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне теоретико-прикладне обґрунтування правової природи, сутності, підстав та умов застосування особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану, з урахуванням конституційних принципів, міжнародних стандартів прав людини та практичних викликів, які постають перед органами кримінальної юстиції в умовах системної нестабільності.

Результати дослідження. В умовах правового режиму воєнного стану значно посилюється державний інтерес у сфері кримінального провадження. Передусім це обумовлюється наявністю об’єктивної небезпеки для всіх учасників кримінального провадження, що у свою чергу, унеможливорює здійснення кримінальної процесуальної діяльності в загальному

порядку. З метою адаптації процесуальної моделі до умов воєнного часу держава змушена реалізовувати кримінальне провадження в особливому порядку.

Масштаб деструктивних змін, спричинених повномасштабною збройною агресією проти України об'єктивно засвідчують емпіричні дані. Так, станом на 15.04.2025 р. офіційно зафіксовано пошкодження 155 приміщень у 145 судових установах, з них 147 пошкоджень саме у будівлях судів різних інстанцій. Найбільшої руйнації зазнали судові установи Харківської (25 приміщень), Донецької (24 приміщення) та Миколаївської (21 приміщення) областей, що були географічно наближені до районів найбільш інтенсивних бойових дій.

Здебільшого пошкодження мають критичний характер: відсутність віконних і дверних конструкцій, руйнування систем опалення, водопостачання та електропостачання, знищення внутрішніх перегородок, повна або часткова руйнація залів судових засідань і службових приміщень. У низці випадків зафіксовано як повне знищення, так і систематичне розкрадання матеріально-технічного забезпечення судів, що не лише унеможливорює відновлення їхньої роботи в найближчій перспективі, а й позбавляє необхідних умов для належного кримінального провадження [1].

О. В. Чорна зауважує, що в умовах дії правового режиму воєнного стану чимало органів досудового розслідування та судові установи об'єктивно втратили можливість здійснювати кримінальне провадження у встановленому законом порядку. Ключовими чинниками у цій ситуації стають: фактична неспроможність проведення слідчих (розшукових) дій; нездатність забезпечити завершення досудового розслідування та підготовку обвинувального акта для передачі до суду; істотні порушення процесуальних строків досудового розслідування внаслідок організаційної дезінтеграції системи правосуддя.

Досить суттєвою стає проблема втрати матеріалів кримінальних проваджень і процесуальних документів у зв'язку з неможливістю їх належного зберігання та захисту в зоні активних бойових дій. Крім того, гостроти набуває ситуація, пов'язана з етапуванням та конвоюванням підозрюваних і обвинувачених осіб до слідчих суддів або суду, інколи виконання даних процедур унеможливується через загрозу життю та безпековим обмеженням у регіонах бойових дій. Складнощі виникають й на етапі забезпечення утримання осіб під вартою через: дефіцит ресурсів, руйнацію місць тримання під вартою та порушення логістичних ланцюгів постачання, що створює додаткові загрози для дотримання мінімальних стандартів гуманного поводження з особами, узятыми під варту [2, с. 261].

На думку О. Яновської, повномасштабна збройна агресія проти України значно загострила наявні системні проблеми вітчизняної кримінальної юстиції. Унаслідок воєнних дій істотно ускладнюється реалізація ключових процесуальних гарантій, які традиційно забезпечували справедливість та ефективність кримінального провадження, зокрема, суттєво порушуються вимоги щодо забезпечення розумних строків розгляду справ, що є інтегральною складовою права на справедливий суд. Серйозних змін зазнала й система контролю за досудовим розслідуванням, діяльність якої спрямована на запобігання свавільному обмеженню прав учасників провадження. Особливо проблематичним стає доступ до правосуддя в небезпечних регіонах, у яких об'єктивно унеможливується здійснення судового захисту в традиційних формах через фізичну недоступність до органів досудового розслідування і судів, а також ризик для життя учасників провадження [3].

Таким чином, обставини здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану об'єктивно зумовили потребу у впровадженні нормативно закріпленого механізму – особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, який би забезпечував функціонування кримінального провадження в умовах правової, інституційної та територіальної нестабільності без порушення основоположних процесуальних прав і гарантій особи.

Системне дослідження особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану має враховувати конституційні засади, які визначають базові гарантії прав людини, а також встановлюють межі їх допустимого обмеження в надзвичайних умовах. Незважаючи на те, що в Конституції України не передбачено спеціальних

норм, які б регламентували здійснення кримінального провадження під час воєнного стану, її положення залишаються ключовою нормативною основою, що визначає зміст і межі будь-якого правового регулювання в екстремальних умовах. Так, ст. 55 Основного Закону гарантує кожному право на судовий захист, що не підлягає обмеженню навіть у період дії надзвичайного чи воєнного стану. Стаття 64 Конституції України передбачає можливість тимчасового обмеження прав і свобод громадян, проте, не допускає обмеження тих прав, які є фундаментальними для демократичного правопорядку, зокрема, право на життя, заборона катувань, право на справедливий суд. Зазначені положення визначають конституційні межі допустимих відступів у реалізації кримінального провадження, яких необхідно дотримуватися навіть у випадку системних загроз державності. Крім того, ці норми є своєрідним правовим критерієм, за яким можна визначити правомірність запровадження та функціонування особливого режиму кримінального провадження.

Нормативною основою особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду на рівні спеціального процесуального законодавства став розділ IX¹ КПК України. Даний розділ запроваджено у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, яка з 2014 р. суттєво ускладнила можливість органів досудового розслідування та суду здійснювати кримінальне провадження у звичайному порядку.

Зміни, унесені до ст. 615 КПК України, передбачили докладне врегулювання нових процесуальних механізмів, зокрема щодо: дистанційного виконання окремих слідчих (розшукових) дій; обрання запобіжних заходів у разі відсутності суду або його недієздатності; гнучкого порядку зміни підслідності тощо.

Разом з тим зауважимо, що розбудова нормативної основи особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду повинна ґрунтуватися не лише на положеннях Конституції та КПК України, а й враховувати підзаконні нормативно-правові акти, рішення Вищої ради правосуддя та роз'яснення Верховного Суду. Прикладом, у зв'язку з активізацією воєнних дій у Донецькій області, Вища рада правосуддя на підставі подання Голови Верховного Суду ухвалила рішення від 10.10.2024 р. № 2994/0/15-24 щодо зміни з 21.10.2024 р. територіальної підсудності судових справ Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області, передавши їх на розгляд Бабушкінському районному суду міста Дніпропетровська [4]. Вважаємо, що такі рішення стають важливими організаційно-правовими інструментами, які дозволяють безперервно здійснювати правосуддя в умовах фактичної недієздатності окремих судів через бойові дії, окупацію чи знищення інфраструктури. Вони сприяють збереженню цілісного функціонування судової системи шляхом перерозподілу навантаження між судами загальної юрисдикції.

Зазначена нормативна складова особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану доводить адаптування традиційних кримінальних процесуальних процедур до умов, спричинених воєнним станом. Це має ключове значення для розуміння того, як держава забезпечує баланс між ефективною протидією злочинності та захистом прав людини в період кризових ситуацій.

Дослідження судової практики дозволяє стверджувати, що особливий режим кримінального провадження не лише має належне нормативне закріплення, а й успішно втілюється за реальних умов функціонування системи правосуддя в період воєнного стану. Застосування на практиці нормативно-правових механізмів особливого режиму доводить його ефективність як належного інструменту забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах істотної правової непередбачуваності.

Яскравим прикладом практичного застосування положень особливого режиму є вирок Івано-Франківського міського суду від 30.01.2025 р. у справі № 344/1070/25, у межах якої суд затвердив угоду про визнання винуватості, укладену між прокурором і обвинуваченим за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України. Під час ухвалення рішення суд окремо наголосив про застосування положень ст. 615 КПК України, які визначають особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Суд врахував об'єктивну неможливість повноцінного дотримання процесуальних стандартів у звичайному

порядку, але забезпечив законність та ефективність розгляду справи за умов обмежених ресурсів судочинства [5].

Показовою також є ухвала Кіровського районного суду м. Кіровограда від 2.04.2025 р. у справі № 123/4567/25, у якій суд розглядав питання щодо продовження строку тримання під вартою обвинуваченого. Зважаючи на реальні обмеження, запроваджені через воєнний стан, суд обґрунтовано застосував ст. 615 КПК України та підтвердив допустимість ухвалення відповідного рішення з урахуванням особливостей процесуального режиму [6].

Зазначені вище приклади доводять реальну потребу втілення положень особливого режиму кримінального провадження на практиці, оскільки це дозволяє забезпечити ефективність кримінальної юстиції та зберегти дотримання мінімальних стандартів прав людини в умовах воєнного стану.

Заслужує уваги факт термінологічної неузгодженості, допущеної законодавцем у кримінальному процесуальному законодавстві України під час регулювання правовідносин, що виникають у період дії воєнного стану. Зокрема, у ч. 3 ст. 7 КПК України міститься загальне поняття «кримінальне провадження в умовах воєнного стану», проте як у розділі IX¹ КПК України використано більш конкретизовану конструкцію – «особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

На нашу думку, зазначена вище розбіжність у термінології не є випадковою та підлягає осмисленню з погляду як формальної логіки, так і системного аналізу кримінального процесуального законодавства. Використання узагальненого терміна «кримінальне провадження в умовах воєнного стану» у ч. 3 ст. 7 КПК України відображає основоположну нормативну ідею, що навіть за умов надзвичайних ситуацій здійснення кримінального провадження має ґрунтуватися на дотриманні ключових принципів кримінального процесу. Дане поняття є своєрідним загальним орієнтиром, що підкреслює пріоритетність верховенства права, законності, справедливості та гарантій прав і свобод людини незалежно від умов правового режиму.

Разом з тим термін «особливий режим досудового розслідування, судового розгляду» у розділі IX¹ КПК України має характер більш конкретної процесуальної категорії. Він конкретизує способи адаптації кримінального провадження до реальних обмежень, які запроваджено внаслідок ведення бойових дій, і передбачає систему спеціальних процедурних спрощень та винятків, покликаних для забезпечення ефективності досудового розслідування і судового розгляду. Таким чином, у розділі IX¹ КПК України йдеться вже не про загальні принципи, а про прикладну правову модель, яка пристосовує традиційний порядок здійснення кримінального провадження відповідно до специфіки воєнного стану.

Доречно зауважити, що особливий режим кримінального провадження не охоплює всі стадії кримінального процесу в їх класичному розумінні. Його основна мета передусім полягає в забезпеченні безперервного функціонування основних стадій, а саме досудового розслідування та судового розгляду, які мають вирішальне значення для підтримання ефективності системи кримінальної юстиції. Разом з тим окремі елементи особливого можуть безпосередньо впливати і на інші стадії кримінального процесу.

Досліджуючи сутність особливого режиму кримінального провадження О. В. Лазукова зазначила, що даний режим містить «суспільний компроміс», зумовлений винятковістю обставин, з якими доводиться стикатися під час досудового розслідування та судового розгляду. Особливий режим має комплексний характер, оскільки його зміст формується і розвивається, керуючись правовими нормами інших інститутів кримінального процесуального права, що стосуються: суб'єктів кримінального провадження, підслідності, підсудності, слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження тощо [7, с. 39, 43].

У науковій літературі існує чимало різних підходів щодо співвідношення особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду з іншими формами особливих порядків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Зокрема П. О. Балов вважає, що законодавець свідомо не відніс кримінальне провадження в умовах

воєнного стану до переліку особливих порядків, передбачених у розділі VI КПК України. Науковець підкреслює, що термін «особливий режим» використовується замість традиційного «особливий порядок» через винятковість та екстраординарність даного правового явища, зумовленого необхідністю реагування на збройну агресію та захистом суверенітету й територіальної цілісності держави [8, с. 111].

Водночас інші науковці сумніваються на рахунок доцільності виокремлення норм щодо особливого режиму в окремий розділ КПК України. Так, В. М. Трофименко вважає доречним положення особливого режиму віднести до розділу VI КПК України, аргументуючи таку інтеграцію спорідненістю процедурних механізмів з вже існуючими особливими порядками [9, с. 22]. Аналогічну думку висловлює й В. В. Абламська, стверджуючи, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду під час воєнного часу є різновидом особливого порядку [10, с. 141].

Якщо системно підійти до цього питання, слід зауважити, що в розділі VI КПК України передбачено такі форми особливого порядку кримінального провадження, як: провадження на підставі угод (гл. 35); провадження у формі приватного обвинувачення (гл. 36); наслідки втрати кримінальним законом чинності (гл. 36¹); провадження щодо окремої категорії осіб (гл. 37) та ін. Зазначені форми особливого порядку в кримінальному провадженні є процесуальними моделями, які діють у межах загального правового режиму. Їх застосування зумовлюється специфікою суб'єкта чи об'єкта кримінального провадження. Дані моделі мають постійний і незалежний характер від політичної чи безпекової ситуації в країні, вони адаптують кримінальний процес до окремих категорій справ без втручання в базові механізми процесуальної діяльності.

На відміну від зазначених вище постійно діючих особливих порядків, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану має винятковий і тимчасовий характер. Даний режим передбачає певну правову модель кризового реагування, що запроваджується в умовах серйозного порушення стабільного правопорядку та функціонування державних інституцій. Основним завданням особливого режиму стає забезпечення можливості здійснення кримінального провадження в умовах об'єктивної неможливості реалізувати звичку процесуальну форму. Особливий режим не пов'язаний із суб'єктною чи предметною специфікою; вводиться задля забезпечення функціонування системи кримінальної юстиції в цілому, а не в інтересах окремої особи чи категорії кримінального провадження; діє винятково на час існування правового режиму воєнного стану; забезпечує функціонування органів досудового розслідування та суду, навіть за умов порушення логістичних, територіальних або комунікаційних зв'язків; передбачає процесуальні спрощення або відступи, що поширюються на всі кримінальні провадження.

Таким чином, особливий режим не є різновидом особливого порядку в класичному розумінні, а становить самостійний процесуальний механізм, покликаний зберегти базові функції кримінального провадження в умовах надзвичайної правової ситуації. Ураховуючи зазначене, вважаємо, що закріплення норм про особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в окремому розділі КПК України є юридично обґрунтованим та виваженим кроком законодавця, який має юридико-системне, методологічне та політико-правове підґрунтя.

У межах цього дослідження викликає сумнів пропозиція деяких науковців щодо доцільності використання в назві розділу IX¹ КПК України терміна «режим» замість більш звичного для кримінального процесу поняття «порядок». Зокрема, Д. О. Пилипенко та А. Г. Андріяшевський сумніваються на рахунок прийнятності вживання терміна «режим» у визначенні процесуальних конструкцій, що регулюють здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Науковці вважають, що термін «режим» у кримінальному процесуальному законодавстві здебільшого використовується для опису технічних чи організаційних умов проведення окремих процесуальних дій, прикладом, у контексті застосування відеоконференції під час судового засідання (ст. ст. 35, 232, 336 КПК). У зв'язку з цим, вони пропонують замінити слово «режим» на «порядок», вважаючи, що

така термінологія підкреслить процесуальну сутність і структуру норм розділу IX¹ КПК України [11, с. 163].

На нашу думку, уживання терміна особливий режим у назві розділу IX¹ КПК України навпаки є цілком доречним, оскільки демонструє намір законодавця виокремити особливе правове становище, що охоплює не окрему категорію кримінальних проваджень, а весь спектр процесуальних дій, які потребують модифікації у зв'язку з наявним воєнним станом.

Таким чином, можна зазначити, що особливі порядки кримінального провадження являють собою постійно діючі правові інститути, що адаптують процесуальну форму відповідно до специфіки окремих видів кримінальних проваджень. Разом з тим особливий режим є тимчасовим процесуальним інструментом, спрямованим на забезпечення належного функціонування органів досудового розслідування, суду до умов воєнного стану. Законодавець логічно розмежував ці інститути, що дозволило оперативно реагувати на кризові обставини, не порушуючи цілісності процесуальної архітектури кримінального процесуального законодавства України.

Особливої уваги потребує проблема відсутності в кримінальному процесуальному законодавстві України законодавчого визначення поняття особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Наразі в положеннях розділу IX¹ КПК України наявний лише нормативний опис відповідних процесуальних спрощень і модифікацій без формулювання узагальненого дефінітивного підходу.

На сьогодні серед науковців визначити поняття особливого режиму спробувала лише О. В. Лазукова, на думку якої особливим режимом досудового розслідування та судового розгляду є особливий порядок регулювання правовідносин, заснований на поєднанні спеціальних юридичних засобів, які найчастіше стають винятками із загальної процедури, оскільки «традиційне» правове регулювання унеможливлене з об'єктивних причин [12, с. 6].

Вважаємо, що запропоноване визначення, хоч і відображає окремі функціональні ознаки особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, але видається методологічно обмеженим. Воно інтерпретує особливий режим кримінального провадження як сукупність «виняткових процесуальних рішень» без урахування його глибинної трансформаційної сутності. Проте особливий режим не являє собою певний перелік відступів від процесуальної норми, а передбачає зміну самого способу існування системи кримінального провадження, який в умовах воєнного стану змінює свою функціональну логіку. Така перебудова вимагає не лише технічного коригування процедур, а й переосмислення ціннісного балансу між правами особи та публічним інтересом.

На нашу думку, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану являє собою закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві України тимчасовий порядок проведення кримінального провадження, що запроваджується в умовах дії відповідного правового режиму та передбачає нормативно встановлені відступи від загальновизначених процесуальних механізмів і гарантій, для забезпечення безперервності здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Варто також зауважити, що особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану впроваджується на основі чітко визначених законом підстав та умов. Разом з тим важливо усвідомлювати змістовну відмінність цих понять у контексті кримінального процесуального права.

На нашу думку, однією з визначальних особливостей правової природи особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану є концептуальне поєднання правових підстав із фактичними умовами його застосування. Така правова конструкція дозволить не лише формально легалізувати відступ від загального порядку виконання кримінального провадження, а й забезпечить високий рівень гнучкості та здатності процесуальної системи адаптуватися у відповідь на надзвичайні обставини.

З погляду на системний підхід, підстава являє собою юридичний факт нормативного характеру, наявність якого дозволяє застосувати особливий режим кримінального провадження. У контексті розділу IX¹ КПК України даною підставою є запровадження правового

режиму воєнного стану на всій території України або в окремих її регіонах. Цей факт має публічно-правовий характер і створює нормативну передумову для потенційної трансформації процесуальних механізмів. Застосування положень розділу IX¹ КПК України є юридично неприпустимим без наявності відповідної підстави.

Разом з тим наявність лише правової підстави не може ініціювати автоматичного введення особливого режиму. Законодавцем передбачено наявність додаткових фактичних підкріплень, тобто умов, які вказують на конкретні обставини для легітимного застосування норм особливого режиму. Аналіз кримінального процесуального законодавства України доводить, що умови застосування особливого режиму мають багатовимірний характер і передбачають як процесуальні, так і територіальні чинники.

Зокрема, до процесуальних умов, передбачених ч. 1 ст. 615 КПК України, належать: відсутність технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що унеможливило б реєстрацію чи належну фіксацію кримінальних проваджень у загальному порядку; відсутність технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що блокує можливість здійснювати судовий розгляд та облік процесуальних дій у звичайній процедурі; об'єктивна неможливість виконання слідчим суддею своїх повноважень, передбачених ключовими нормами КПК України (ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294) та ін. Як вбачається, процесуальні умови застосування ст. 615 КПК України формуються на зразок моделі фактичної об'єктивної необхідності, що виникає через комбіноване порушення нормальної інституційної діяльності органів досудового розслідування та суду внаслідок безпекових, технічних або організаційних причин.

Окремої уваги у системі умов потребують територіальні чинники: особливий режим застосовується лише на територіях, на яких запроваджено правовий режим воєнного стану і на яких об'єктивно відсутня можливість здійснювати кримінальне провадження на загальних підставах.

На сьогодні в наукових колах точаться різні дискусії щодо територіального запровадження особливого режиму. Прикладом, С. О. Софієв та А. А. Теслицький вважають, що особливий режим має впроваджуватися на всій території України, оскільки правовий режим воєнного стану охоплює всю державу [13, с. 474]. Водночас більшість науковців не поділяють такої думки. Так, П. О. Балов застерігає, що застосування таких правил на територіях, де відсутня реальна небезпека, пов'язана з веденням безпосередніх бойових дій, може призвести до необґрунтованого відходу від гарантій, передбачених загальним порядком здійснення досудового розслідування, і безпідставного обмеження прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Власне, законодавець, урегульовуючи норми особливого порядку, уживає словосполучення «відсутня технічна можливість», «відсутня об'єктивна можливість» та ін., що вказує на винятковий характер даних правовідносин [8, с. 115, 116].

На нашу думку, особливий режим досудового розслідування та судового розгляду не має підлягати автоматичному та однаковому імперативному застосуванню на всій території України лише на підставі самого факту запровадження воєнного стану. Законність застосування такого режиму повинна визначатися як фактичними обставинами на конкретній території, так і наявністю відповідних процесуальних умов. Використання цього режиму в регіонах, у яких відсутня пряма загроза, що пов'язана з безпосередніми бойовими діями або суттєвими ризиками для безпеки, становитиме необґрунтований відступ від загального порядку кримінального провадження та призведе до не виправданого обмеження прав і свобод його учасників.

Таким чином, механізм особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану ґрунтується на інституційній взаємодії двох рівнів: нормативного (підстава) та фактичного (умови). Дана модель являє собою суть субсидіарного підходу в правозастосуванні, за якого держава допускає звуження процесуальних гарантій лише за умов необхідності і пропорційності, а також з урахуванням реальної ситуації. Зважаючи на зазначене, особливий режим не стає правомірним автоматично з моменту запровадження

воєнного стану, а вимагає належного процесуального обґрунтування та документального підтвердження наявності умов, які унеможливають дотримання загального порядку. Лише поєднання правової підстави та фактичних умов дозволяє вважати реалізацію особливого режиму легітимною і виправданою з позиції доктрини прав людини та принципів кримінального процесу.

Висновки. Проведений нами аналіз поняття та сутності особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану дозволяє обґрунтовано стверджувати про формування в кримінальному процесуальному законодавстві України специфічної процесуальної конструкції адаптивного характеру, що спрямована на забезпечення функціональної стійкості системи кримінального провадження в особливий період. Запровадження особливого режиму має винятковий характер і допускається виключно за умови доведеної об'єктивної неможливості дотримання загального порядку кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Інформація станом на 15.04.2025 про пошкоджені приміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації та стан їх відновлення. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/analit_poshkodj_prymish/analit_15_04_25.pdf.
2. Чорна О. В. Судовий контроль в умовах воєнного стану: чи назріли зміни до кримінального процесуального закону? *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 260–266.
3. Судовий розгляд кримінальних проваджень, пов'язаних з війною, має бути ефективним і справедливим, щоб захистити права потерпілих – суддя ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1455427>.
4. Рішення Вищої ради правосуддя від 10.10.2024 р. № 2994/0/15-24 «Про зміну територіальної підсудності судових справ Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozpyradjennya/2994_10_10_2024.pdf?utm_source=chatgpt.com.
5. Івано-Франківський міський суд. Вирок від 30 січня 2025 року у справі № 344/1070/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12479649>.
6. Кіровський районний суд м. Кіровограда. Ухвала від 2 квітня 2025 року у справі № 123/4567/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12479649>.
7. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 276 с.
8. Балов П. О. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Хмельницький, 2024. 252 с.
9. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : автор. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 43 с.
10. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 140–148.
11. Пилипенко Д. О., Андріяшевський А. Г. Щодо питання визначення окремих аспектів особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 1. С. 162–165.
12. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.
13. Софієв С. О., Теслицький А. А. Проблемні питання щодо застосування на практиці норм кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 473–478.

